

החנוד וערכי האדם

יוצא עפ"י הצעת המחלקה לחנוך של האוניברסיטה העברית
ובסיוע הקרן ע"ש משה בריל ז"ל

החנוך וערכי האדם

פרקים בהשתלשלות הרעיון ההומניסטי בחנוך

מאת

חיים יהודה רות

פרופסור לפילוסופיה בקתדרה ע"ש אחד-העם
באוניברסיטה העברית וחבר האקדמיה הבריטית

הוצאת 'דביר', תל-אביב, תש"ט

הקדמה

הספרות המדעית בימינו מסונפת במידה כזו שהיא משכיחה לפעמים את עיקר הנידון; ואם בשאר המקצועות כך, בחנוך לא כל שכן. חשוב אפוא לתהות על המקצוע בהיבנותו ולחזור אל משנת ראשונים.

מפיהם נשמע כמה רעיונות שייראו כהתחליים ובכל-זאת יעוררו מחשבה. שיש תכלית לחנוך ותכלית זו כדאי לברר; שהתכלית היא הקניית קנה-מידה ויצירת כח השיפוט והשיקול; שקונים קנה-מידה על-ידי חיקוי, וקנה-מידה טוב על-ידי חיקוי הטוב; שהמורה מלמד ילד ולא רק מקצוע, ותפקידו לעצב אדם; שבכלל אי-אפשר לחנך אלא לאור ערכים קבועים, ולפיכך תוכנם של הלמודים חשוב לא-פחות מצורתם; שאף-על-פי שבמובן ידוע החנוך הוא לשם החיים, במובן אחר, והוא חשוב אולי לא פחות, החיים הם לשם החנוך — רעיונות אלה והדומים להם ברכה בהם לדורות, ולדורנו במיוחד. אמרתי שברכה בהם, לא שבהם כל הברכה; ואף-על-פי שיש בהם משום אמת, אין-זאת אומרת שבהם האמת כולה. על כל דור ודור לבדקם מחדש ולבור מהם את הצריך לו. ואין להבהל מן העובדה שהורתם ולידתם בזמנים רחוקים ובסביבה זרה, שהרי רק אם נצא מחוג זמננו וסביבתנו שלנו נוכל לדון על עצמנו דיון חפשי ומפרה. העבדות המסוכנת ביותר, אף-על-פי שאינה מתגלית לעין כל (ואולי משום כך דוקה), היא השעבוד העיור להווה.

לא באתי אפוא לתת פילוסופיה של החנוך, ואף לא נתכוונתי להרצות את תולדותיו. ספרים על נושאים אלה מצויים למכביר ולא ראיתי צורך להוסיף עליהם. מה שרציתי לעשות הוא לתקוע את תשומת-הלב בכמה רעיונות הנראים כרעיונות-יסוד.

תודתי נתונה לד"ר י' מהלמן ולד"ר אליעזר ריגר על הערותיהם לכה"י, ולמר ישראל איגרא ולמר חיים תורן על טרחם בהבאת הספר לדפוס. הקטעים מתוך ה"מסות" למונטיין בתרגומו של מר יעקב קופליביץ מובאים ברשותה האדיבה של הוצאת שוקן. הספר נדפס בסיוע הקרן ע"ש משה בריל ז"ל, ואני שמח שהוא קשור בשמו של מלומד מוכשר זה שנקטף בלא עתו.

אילו היה נראה מתוך ויכוחינו, שאני יודע מה
שאלה אינם יודעים, היה מן הצדק להזמין לעבודה זו
אותי דווקא. אולם עכשיו כולנו נבוכים במדה שווה; ואם
כן, למה יבכר מישהו את האחד מאתנו על פני חברו?
אך מכיוון שהמצב כך, שימו לב לעצתי, אם היא
נראית לכם. אני אומר, רבותי, שצריכים אנו כולנו יחד
לבקש את המורה הטוב ביותר, ראשית בשביל עצמנו
(שהרי אנו זקוקים לו), ואחר כך גם בשביל הנערים, בלא
לחוס על הממון או על שום דבר אחר; אולם לתת
לעצמנו להשאר במצב שאנו נתונים בו עכשיו, אין אני
מסכים.

ואם יהא הדבר לשחוק בעיני מישהו שבגיל כזה
נלך לבית־הספר, דומני שיש להביא ראיה מהומירוס שאמר
כי הבושה אינה נאה לאיש מחסור. ובכן אף אנו לא נשים
לב למה שיאמר האומר, ונדאג יחד גם לעצמנו וגם
לנערים.

(אפלטון, לאכיס)

תוכן

5	הקדמה
		א. ראשית רעיון החנוך :
9	(א') חנוך והכשרה
17	(ב') החנוך והאישיות
		ב. יסודות :
26	(א') הלמוד
37	(ב') החיקוי
		ג. בנין :
46	(א') חנוך המדות
55	(ב') חנוך השכל
		ד. המטבע הקלאסית :
70	(א') החנוך החפשי
82	(ב') אחדות החומר והצורה
		ה. קפאון והרחבה :
89	(א') הפרזת הצורה
97	(ב') הרחבת התוכן
		ו. ההעמקה ה"רומנטית" :
109	(א') הפנייה לטבע
118	(ב') האני במרכז
		ז. "ידיעות מועילות" או "עיצוב הרוח"?
129	(א') התועלתנות וכשלונה
145	(ב') חידוש ההומניסם
		ח. למבוכת ימינו :
162	(א') היחיד והחברה
179	(ב') הפילוסופיה והחנוך
193	מפתח השמות